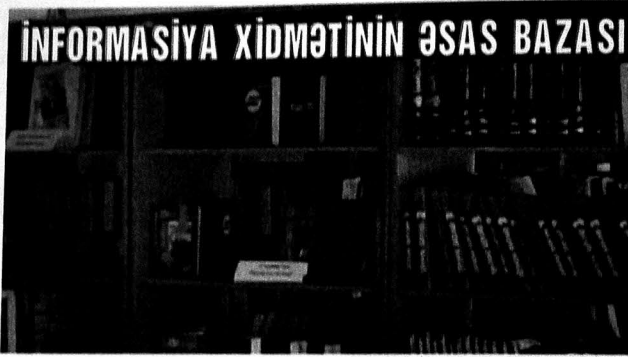

KİTABXANA

İNFORMASIYA XİDMƏTİNİN ƏSAS BAZASI

Azərbaycan Respublikasının müstəqilliyi şəraitində mühüm funksiyaları yerinə yetirən sosial institutlardan cəmiyyəti yeniləşdirmək xəttini fəal müdafiə etmək, vətəndaşların informasiya tələbatlarını daha tam ödəmək, bütün cəmiyyətin mənəvi cəhətdən zənginləşməsinə qayğı göstərmək, fundamental problemlərin həllini əhalini narahat edən cari məsələlərin həlli ilə əlaqələndirməyi bacarmaq tələb olunur.

Bu vəzifələrin müvafiqiyyətlə həllini təmin etmək üçün kitabxanalar elm, təhsil, mədəniyyət, informasiya və təhsil müəssisələrini əlaqələndirməyi bacarmaq tələb olunur.

Elmi-texniki tərəqqinin sürətlə artması ilə əlaqədar olaraq indiki dövrdə oxucuların tələbatlarının daha dolğun, operativ və keyfiyyətlə ödənilməsi məsələsi mühüm problemlərdən biri kimi qarşıda durur.

Müasir dövrdə oxuculara göstərilən müxtəlif istiqamətli kitabxana-informasiya xidmətlərinin səmərəli şəkildə yerinə yetirilməsi üçün kitabxanalarda soraq-bibliografiya aparatının daha da təkmilləşdirilməsinə böyük ehtiyac duyulur.

Kitabxanalarda soraq-bibliografiya aparatının

yaradılması özünəməxsus müəyyən inkişaf dövrü keçmiş, formalaşmış, illər keçdikcə təkmilləşmiş və kitabxana işinin tərkib hissəsinə çevrilmişdir. Məlum olduğu kimi, tipindən və növündən asılı olmayaraq hər bir kitabxana öz soraq-bibliografiya aparatını yaradır. Bu işə kitabxana-informasiya və bibliografiya xidmətinin səmərəliliyini artırır, onun təşkilinə yaxından köməklik göstərir.

Elmi əsasla təşkil olunmuş soraq-bibliografiya aparatı kitabxananın bütün fəaliyyətinin zəruri əsasıdır. Onun köməkliyi ilə oxuculara kitabxana-informasiya, soraq-bibliografiya, məlumat-bibliografiya və təvsiyə-bibliografiya xidməti həyata keçirilir, kitabxana-bibliografiya biliyi təbliğ edilir, kitabxanaların işçiləri tərəfindən tərtib olunan bibliografik vəsaitlər üçün ədəbiyyat müəyyənləşdirilir.

Soraq-bibliografiya aparatının qarşısında qoyulan ən mühüm tələblərdən biri kitabxanaların fondunu tam əks

etdirməkdən və onun məzmununu bir çox baxımdan açmaqdan ibarətdir.

Qeyd etmək lazımdır ki, sovet dövründə kitabxanalar soraq-bibliografiya aparatını yaradarkən ilk növbədə kitabxanalarda aparılan kitabxana-bibliografiya işini qaydaya salan ilk rəsmi sənədə - 1987-ci il martın 18-də SSRİ Mədəniyyət Nazirliyi yanında Dövlət İdarəetmə Komissiyasının qərarı ilə təsdiq edilmiş "SSRİ-də kitabxanaların bibliografik işi haqqında Əsasnamə"yə əsaslanırdı.

Müstəqil dövlətimizdə isə soraq-bibliografiya aparatı 1998-ci ildə Milli Məclisdə qəbul edilmiş "Kitabxana işi haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu ilə tənzimlənir (1, səh. 3-18).

Soraq-bibliografiya aparatının quruluşu bütün kitabxanalarda eyni şəkildə yaradılır. O, kitabxana-bibliografiya işinin təşkilinə uyğunlaşdırılır. Məhz soraq-bibliografiya aparatının köməkliyi ilə kitabxanada bibliografik fəaliyyətin hər iki istiqaməti - bibliografiyalasdırma və bibliografik xidmət həyata keçirilir. Bu onunla əlaqədardır ki, soraq-bibliografiya aparatı həm ilkin, həm də ikinci məlumat mənbələrini özündə əks etdirir. Soraq-bibliografiya aparatını sadə məlumat mənbələri ilə eyniləşdirmək olmaz. Digər məlumat mənbələrindən soraq-bibliografiya aparatı onlarla fərqlənir ki, həmin aparatın köməkliyi ilə verilən məlumatlar operativ, kompleks, tam, həmçinin digər kəmiyyət və keyfiyyət xarakteristikasına malik olur.

Son illər soraq-bibliografiya aparatının nəzəri məsələləri və təşkil problemlərinə dair tam və ya qismən nəşr olunmuş materiallar göstərir ki, kitabxanaşünaslığın və bibliografiyaşünaslığın digər sahələrində olduğu kimi, bu istiqamətdə də axtarılar aparılır. Məsələn, tədqiqatçı İ.Q.Morçenşteyn göstərir ki, hər bir kitabxanada soraq-bibliografiya aparatı soraq-bibliografiya işinin bazası və əsas aləti hesab olunur. Arayışların əksəriyyəti, hətta aparatın optimal təşkil zamanı 99%-i soraq-bibliografiya aparatının köməkliyi ilə yerinə yetirilir (6, səh. 22-32).

Məsələyə bu cür yanaşmaq kitabxanalarda soraq-bibliografiya aparatının fəaliyyət üstünlüklərini bir daha aydın göstərir.

Soraq-bibliografiya aparatının təşkilinə hər şeydən əvvəl, müasir Azərbaycan cəmiyyətinin daimi məlumat tələbatının ödənilməsi məqsədini daşıyır. Şübhəsiz ki, elmi-metodik cəhətdən düzgün təşkil olunmuş soraq-bibliografiya aparatı olmadan yüksək səviyyəli kitabxana-bibliografiya xidmətinə həyata keçirmək mümkün deyildir. Soraq-bibliografiya aparatının quruluşunun ayrı-ayrı tərkib hissələri sıx qarşılıqlı əlaqəyə malik olmalı və bir-birini tamamlamalıdır. Çünki kitabxananın müxtəlif şöbələri üzrə soraq-bibliografiya aparatının

hissələrə ayrılması onun vəhdətini pozur və bibliografik xidməti çətinləşdirir. Soraq-bibliografiya aparatının əsas hissələri bir yerdə, adətən bibliografiya şöbəsinin bilavasitə yaxınlığında yerləşdirilir. Sahəvi şöbələrə profilə müvafiq əlavə məlumat fondu, kataloqlar və kartotekalar yaradılır və bunlar da kitabxananın vahid soraq-məlumat aparatına daxil olur.

Kitabxananın soraq-bibliografiya aparatı yaradılarkən başqa yerli kitabxanaların (elmi-texniki, ali məktəb, muzey və başqaları) soraq-bibliografiya aparatının vəziyyətini nəzərə almaq lazımdır. Universal kitabxana olan soraq-bibliografiya aparatını tamamilə təkrar etməməlidir. Bununla əlaqədar olaraq Azərbaycan Respublikası Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi M.F.Axundov adına Milli Kitabxana ilə birlikdə soraq-bibliografiya aparatına dair dəqiq vəzifə bölgüsü haqqında xüsusi əsasnamə və başqa nizamlayıcı sənədlər işləyib hazırlamalıdır.

Müxtəlif tipli kitabxanalarda soraq-bibliografiya aparatının həcmi, onun tərkibi və konkret təkmilləşdirilməsi heç eyni deyil. Belə ki, çoxmilyonlu kitab fonduna, yüz minlərlə oxucuya, mürəkkəb və geniş daxili quruluşu malik mühüm kitabxanaların və kiçik kütləvi (rayon, şəhər, kənd) kitabxanalarının soraq-bibliografiya aparatını bir-biri ilə müqayisə etmək olmaz.

Əgər respublika və mərkəzi rayon kitabxanalarının soraq-bibliografiya aparatı universal xarakterə malikdirsə, xüsusi kitabxanalarda o, əsas etibarilə müəyyən və ya bir neçə qohum, yaxın olan bilik sahələri üzrə ədəbiyyatı əks etdirir.

MKS şəraitində mərkəzi kitabxananın xidmət etdiyi rayonun profili, xüsusiyyəti və onun oxucu kontingenti soraq-bibliografiya aparatının məzmununa və tərkibinə təsir göstərir. Sənaye və kənd təsərrüfatı istehsalının bu və ya digər sahəsinin inkişafı üstünlüyü ölkədə və şəhərdə iri müəssisələrin, elmi və elmi-tədqiqat idarələrinin və təşkilatların, ali və orta ixtisas təhsili müəssisələrinin mövcudluğu soraq-bibliografiya aparatında əlaqədar mövzular üzrə ədəbiyyatın daha dolğun açılması, xüsusi kartotekalar yaradılması, məlumat fondunun profil üzrə kompleksləşdirilməsi zəruriliyini müəyyən edir.

Fondun həcmindən, kitabxanaların tipindən və profilindən asılı olmayaraq onun soraq və bibliografiya aparatının tərkibinə aşağıdakı əsas hissələr daxildir:

1. Soraq və bibliografik nəşrlər fondu;
 2. Kataloq və kartoteka sistemi;
- Kitabxananın soraq-bibliografiya aparatının soraq-bibliografik nəşrlər fondu hissəsinə bunlar daxildir:
1. Əsas və direktiv xarakterli materiallar;
 2. Soraq-məlumat və bibliografik nəşrlər (5, səh. 78).
- Birinci qrupa Azərbaycan xalqının ümummilli lideri

Heydər Əliyevin əsərləri, müstəqil dövlətimizin rəsmi sənədləri, görkəmli ictimai siyasi xadimlərin əsərləri aiddir.

Bu baxımdan adları göstərilən əsərlər məlumat fondunda toplanmalıdır. Ümummilli liderimiz Heydər Əliyevin 10 cildlik "Müstəqillik yollarında" çoxcildliyi, "Müstəqilliyimiz əbədidir" çoxcildliyi, "Heydər Əliyev: Bibliografik məlumat kitabı", Heydər Əliyevin əsərlərinin əsas mövzu məcmuələri və s.

Dövlət sənədlərindən Azərbaycan Respublikası prezidenti İlham Əliyevin keçirdiyi müşavirələrin, iclasların materialları, dövlət sənədlərinin, o cümlədən Milli Məclisin və Nazirlər Kabinetinin əsas mövzu məcmuələri, dövlət sənədlərinin mühüm ümumi və cari nəşrləri məlumat fondunda olmalıdır. Bununla yanaşı, Azərbaycan Demokratik Respublikasının və müstəqil dövlətimizin görkəmli xadimlərinin seçilmiş əsərlərinin, mövzu məcmuələrinin əsas nəşri də məlumat fondunda öz əksini tapmalıdır.

M.F.Axundov adına Azərbaycan Milli Kitabxanasında soraq-bibliografiya aparatının soraq-bibliografik nəşrlər fondu hissəsində öz əksini tapmış əsas və direktiv xarakterli materiallar məqsəduşuğun şəkildə qruplaşdırılaraq yerləşdirilmişdir. Belə ki, burada ümummilli liderimiz Heydər Əliyevin 1995-ci ildən etibarən nəşr edilməyə başlanmış "Müstəqillik yollarında" və "Müstəqilliyimiz əbədidir" çoxcildlikləri, həmçinin "Heydər Əliyev və Azərbaycan dövlətçiliyi", "Heydər Əliyev və Azərbaycan dili", "Heydər Əliyev və Azərbaycan diplomatiyası", "Heydər Əliyev və Azərbaycan diasporu", "Heydər Əliyevin afonizmləri", "Heydər Əliyev: Bibliografik məlumat kitabı" və digər əsərlər mühüm yer tutur.

Fondun ikinci hissəsini təşkil edən soraq ədəbiyyatı öz xarakterinə, tipinə və mövzusa görə olduqca müxtəlifdir. Buraya ensiklopediyalar, ensiklopedik lüğətlər, ümumi və xüsusi məlumat materialları, lüğətlər, ünvən kitabları, təqvimlər və s. daxildir. Məlumat nəşrləri faktiki materiallarla, rəqəm göstəriciləri ilə, statistika məlumatları ilə zəngin olduğuna görə oxucuların faktografik sorğularının ödənilməsində əvəzsiz mənbə rolunu oynayır.

Məsələn, M.F.Axundov adına Azərbaycan Milli Kitabxanasının məlumat-bibliografiya şöbəsi oxucuların kitabla əlaqədar olan bütün sorğularına cavab verir, onları maraqlandıran mövzulara dair ədəbiyyatın seçilməsinə kömək edir. Oxucuların müxtəlif sorğularına cavab vermək üçün şöbənin nəzdində zəngin məlumat-bibliografiya aparatı təşkil edilmişdir. Şöbə bibliografik göstəricilər tərtib etmək və respublikamızın başqa kitabxanalarına bibliografiya sahəsində metodik yardım göstərməklə məşğuldur. Oxucular kitabla əlaqədar olan

müxtəlif sorğuları kitabxanaya gəlmədən də telefon vasitəsi ilə və ya kitabxananın İnternetdə açılmış veb-saytı vasitəsi ilə ala bilərlər (7).

Hazırda M.F.Axundov adına Azərbaycan Milli Kitabxanasının məlumat-bibliografiya şöbəsinin 50 mindən çox müxtəlif bibliografik məxəzələri - ensiklopediya, salnamə, lüğət, göstərici və s. kimi nəşrləri əhatə edən xüsusi fondu, Azərbaycan, rus və ingilis dillərində ədəbiyyatı əhatə edən zəngin kartotekaları vardır. Həmin kartotekalar içərisində "Azərbaycanşünaslıq" kartotekası xüsusi yer tutur (7).

Qeyd etmək lazımdır ki, soraq-bibliografiya aparatının tərkibinə daxil olan kataloq və kartotekalar sistemi də mühüm əhəmiyyətə malikdir.

Kitabxana kataloqları kitabxananın fondunu ən müxtəlif baxımdan açıq, soraq və məlumat-bibliografiya işində onlardan geniş istifadə olunur. Kataloqlar istiqamətlərinə (oxucu və xidmət), fondu əhatə etmələrinə (baş, birləşmiş, mərkəzi, fondun ayrı-ayrı hissələri üzrə), materialların qruplaşdırılmasına (əlifba, sistemli, predmet, nömrəli), əks etdirdiyi nəşrlərin növlərinə (kitab, dövrü nəşrlər, xəritələr, not əsərləri, standartlar və s.) görə növlərə ayrılır.

Əlifba kataloqları müəyyən müəllifin kitablarını, bu yaxud digər təşkilatın buraxdığı çap əsərlərini meydana çıxarmağa və ya başqa əsərin hansı nəşrinin kitabxanada olduğunu müəyyənləşdirməyə imkan verir.

Sistemli kataloqlarda materiallar ədəbiyyatın iyerarxiya təsnifat sistemi əsasında bilik, elm sahələri və elmi fənlər üzrə qruplaşdırılır.

Predmet kataloqları nisbətən dar, xüsusi mövzular, problemlər üzrə ədəbiyyatın tez tapılmasına imkan yaradır.

Birləşmiş kataloqlar oxuculara soraq-bibliografiya xidmətinin imkanlarını xeyli genişləndirir. Onlar ölkənin və ya muxtar respublikanın bir neçə kitabxanasının fondunda olan sənədləri əks etdirir.

Kitabxanaların məlumat-bibliografiya aparatı mühüm hissəsi qəzet və jurnalların, nəşri davam edən materialların və məcmuələrin məzmununu analitik qayda-da açan kartotekalardan ibarətdir.

Kartotekalar öz xarakterlərinə və məzmunlarına görə universal, mövzu, xüsusi və diyarşünaslıq kartotekalarına bölünür. Kitabxananın bibliografik kartoteka sistemində məqalələrin universal kartotekası əsas rol oynayır. Burada kitabxananın müxtəlif oxucu kateqoriyalarını maraqlandıran bütün bilik sahələri üzrə dövrü mətbuat materialları haqqında məlumat maksimum operativliklə əks olunur.

Kartoteka əvvəllər başlıca olaraq Azərbaycan Dövlət Kitab Palatasının jurnal və qəzet məqalələrinə dair buraxdığı çap kartoçkalrı komplektləri əsasında

yaradılırdı.

Mövzu kartotekası daha aktual problemlərə və məsələlərə dair çap əsərlərini əks etdirir. Məsələn, bu baxımdan hazırda M.F.Axundov adına Azərbaycan Milli Kitabxanasının məlumat-bibliografiya şöbəsinə Azərbaycan Respublikası prezidentinin yanında keçirilən müşavirələrin materialları, xalq təsərrüfatının və sənayesinin inkişafına dair proqramlarla bağlı dövlət başçısının müxtəlif fərmaları və sərəncamları, mədəni-maarif sistemində çalışanlara köməklik və başqa bu kimi məsələlər üzrə mövzu kartotekası yaradılmış, oxucuların istifadəsinə verilmişdir (8).

Məlum olduğu kimi, təkcə kitabxana kataloqlarından, universal və mövzu kartotekalarından istifadə etməklə oxucuların heç də bütün sorğularını ödəmək mümkün deyil. Ona görə də xüsusi bibliografik kartotekalar da tərtib edilir ki, onlara da resenziyalar kartotekası, bədii ədəbiyyatın sərhlövə kartotekası, şəxsi kartoteka, xüsusi növ nəşrlərin (çap qrafiklərinin, not əsərlərinin, xəritə materiallarının) kartotekası aiddir.

Şəxsi kartoteka şəxsi rubrikalarda ictimai dövlət, hərbi xadimlərin, elm, texnika, mədəniyyət, incəsənət xadimlərinin, istehsalat qabaqcıllarının və başqalarının yaradıcılığı ilə əlaqədar olan çap materiallarını komplektləşdirir.

Diyarşünaslıq kartotekaları ölkənin (rayonun, şəhə-

rin) hərətfəli öyrənilməsinə, onun sosial, iqtisadi və mədəni inkişafında dövlət və təsərrüfat fəallarına kömək göstərilməsinə xidmət göstərir.

Soraq-bibliografiya aparatının mühüm tərkib hissələrindən biri də ödənilmiş arayışlar fondudur. Ödənilmiş arayışlar fondu mütəxəssislər, təşkilatlar və idarələr tərəfindən kitabxanaya daxil olan mürəkkəb mövzu sorğularının yerinə yetirilməsində xüsusi rol oynayır. Belə sorğulara cavablar yazılı şəkildə yerinə yetirilir və çox hallarda ədəbiyyatın geniş mövzu siyahısından ibarət olur.

Ümumiyyətlə, kitabxana-bibliografiya biliklərinin təbliği, yeni oxuculara məlumat nəşrlərindən, kataloq və kartotekalardan sərbəst istifadəsinin öyrənilməsi məqsədi daşıyan bütün proseslər soraq-bibliografiya aparatı ilə bilavasitə əlaqədarır.

Kitabxana təcrübəsi göstərir ki, yalnız təcrübəli bibliografların köməyi ilə soraq-bibliografiya aparatı daha əhatəli, səmərəli təşkil olunur və oxucular onlara daha çox müraciət edirlər.

Hazırda bibliografik fəaliyyətdə soraq-bibliografiya aparatının rolunu yüksəltmək, oxuculara xidmət işinin təşkilində ondan daha səmərəli istifadə etməyin optimal yollarını müəyyənləşdirmək əsas vəzifələrdəndir.

● Afət RZAYEVA

Ə D Ə B İ Y Y A T

1. "Kitabxana işi haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu. Kitabxanaşünaslıq və bibliografiya. 1999.-№1.
2. Xələfov A.A. Kitabxanaşünaslığa giriş: Dərslük. II hissə. -B.: Bakı Universiteti Nəşriyyatı, 2001. - 400 s.
3. İsmayılov X.İ. Kitabxana işinin idarə edilməsinin metodiki və təşkilat məsələləri: Dərs vəsaiti. - B., 1995. -96 s.
4. Фононов Г.П. Информационную и справочно-библиографическую работу централизованных систем - на новом уровне // Сов. Библиография. - 1981. - С. 39-52.
5. Mərkəzləşdirilmiş kitabxana sistemlərinin təşkili və idarə edilməsi məsələləri. Məqalələr məcmuəsi.
6. M.F.Axundov adına ADK. В., 1979.
7. Моргенштейн И.Г. Справочно-библиографический аппарат библиотеки Сов. Библиография. 1982. № 2.
8. M.F.Axundov adına Azərbaycan Milli Kitabxanasının 2005-ci il hesabatı.
8. M.F.Axundov adına Azərbaycan Milli Kitabxanasının məlumat bibliografiya şöbəsinin sənədlər qovluğu.

Резюме

СПРАВОЧНО-БИБЛИОГРАФИЧЕСКИЙ АППАРАТ КАК ОСНОВНАЯ БАЗА ПО БИБЛИОТЕЧНО-ИНФОРМАЦИОННОМУ ОБСЛУЖИВАНИЮ ЧИТАТЕЛЯМ

В статье рассматриваются этапы развития и современное состояние справочно-библиографического аппарата библиотеки. Автор статьи доказывает, что справочно-библиографический аппарат библиотеки является необходимой основой всей библиографической деятельности библиотеки, с его помощью осуществляется справочное, информационно-библиографическое и рекомендательно-библиографическое обслуживание читателей